

15. Степанов В. Французская система регулирования несостоятельности // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bankrot.by/oa/667>.

16. Законодательство США и Великобритании о банкротстве // [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.uklaws.org

Стаття надійшла до друку 1 грудня 2011 р.

Find similar papers at core.ac.uk

provided by Institutional Repository of Vadym Hetma

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРАВА В ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ЗАХІДНА ТА СХІДНА ТРАДИЦІЇ

У сучасній історико-правовій науці одне з центральних місць посідає проблематика рецепції римського права в сучасні системи приватного права. У статті розглянуто дві традиції — східна та західна у визначенні сутності рецепції та її дослідження в науці римського приватного права. Автор пропонує здійснити переорієнтацію методології і джерел вітчизняної романистики переважно на західну традицію.

Ключові слова: рецепція, римське право, романистика, західно-європейська традиція, східноєвропейська традиція.

В современной историко-правовой науке одно из центральных мест занимает проблематика рецепции римского права в современные системы частного права. В статье рассматриваются две традиции — восточная и западная в определении сущности рецепции и его исследования в науке римского права. Автор предлагает осуществить переориентацию методологии и источников отечественной романистики преимущественно на западную традицию.

Ключевые слова: рецепция, римское право, романистика, западно-европейская традиция, восточноевропейская традиция.

One of the central problems in the modern science of the legal history is the reception of Roman law in the modern systems of private law. Two traditions (East and West) of the reception and its research in the science of Roman law are analyzed in this paper. The author proposes reorienting methodology and sources of domestic Romance predominantly to the Western tradition.

Keywords: reception, Roman law, Romance science, the Western European tradition, the Eastern European tradition.

Актуальність теми публікації обумовлена тим, що реформа цивільного законодавства України призвела до нової хвилі рецепції римського приватного права в національну систему права. Отримали нове легальне закріплення римсько-правові категорії: володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій, добросовісність. Все це вимагає детальнішої розробки технологій рецепції норм, принципів, концепцій класичного минулого у сьогодення.

Для цього вбачається доцільним уточнити як зміст самого поняття рецепції, так і особливості дослідження цього процесу в рамках західноєвропейської східноєвропейської традицій романістики, що й є *метою даної публікації*.

Останніми роками ця проблема постає однією з центральних в історико-правовій науці України. Для її розробки на рівні дисертаційних і монографічних досліджень останніми роками доклали значних зусиль: Задорожний Ю. А., Корчевна Л. О., Макарчук В. С., Мельник З. П., Оборотов Ю. М., Орач Є. М., Підпригора О. О., Тищик Б. Й., Харитонов Є. О., Харитонova О. І. та ін.

Лейтмотивом усіх цих наукових напрацювань є теза про те, що рецепція має тлумачитися не як просте перенесення окремих елементів однієї системи права в іншу (безпосереднє або опосередковане запозичення певних принципів права, правових норм, юридичних конструкцій, понять і термінів) — це швидше одностороння адаптація або, якщо вона має обопільний характер, то — «поверхова» акультурація [1, с. 7, 11]. Навіть на етимологічному рівні *receptio* — не тільки сприйняття, прийом, приховування, а й застереження, відступ, повернення тощо [2, с. 651].

Нині загально визнаним є розуміння рецепції як процесу сприйняття в тій чи іншій державі елементів правової системи іншої держави [3, с. 4.] або «запозичення правовою системою — реципієнтом від правової системи — донора норм, правових інститутів, інструментів, концепцій у силу ідеології реципієнта з метою модернізації дії власної правової системи» [4, с. 59]. Отже, у сучасному правовому дискурсі «рецепція» завжди має зміст, близький до історичної спадкоємності у праві, взаємодії правових традицій та новацій [5]. Можна повністю погодитися з важливими висновками, які зробила в своїй дисертації З. П. Мельник, — вона вбачає, що рецепції, як складному процесу пристосування,

засвоєння й використання норм і принципів іншої правової системи, підлягають «тільки ті норми, що закріплюють загальнолюдські цінності і не втиснуті у вузькі національно-географічні рамки» [6, с. 55]. До подібної позиції наближається Л. О. Корчевна, яка переконана в тому, що з усіх складових правової системи Стародавнього Риму рецепції переважно підлягали саме принципи римського права [7, с. 7].

Таким чином, *рецепція в праві* — це *органічна трансформація* класичних правових ідей минулого в сучасні правові системи. Якщо говорити про рецепцію, що здійснюється у найістотнішу складову правової системи — чинне законодавство, то вона аніж не може бути зведена до механічного перенесення елементів одних нормативно-правових актів в інші. *Законодавча рецепція* — це модернізація елементів класичної доктрини права шляхом юридичного їх оформлення у норми сучасного законодавства. Образно кажучи, така рецепція — це універсальний історичний спосіб існування вічних правових ідей або перманентний переклад класичних доктрин минулого нормативною мовою сьогодення. Невипадково, що для позначення саме таких ідей ще за часів Стародавнього Риму використовувалося поняття *recepta sententia* у значенні «юридичного правила, що визнавалося безспірним» [8].

З цих позицій по-новому постає проблема інтерпретації рецептованих принципів і норм. Їхня *автентичність* (від грец. *αυθεντικός* — справжній) має розумітися як цілковита вірогідність, заснована на першоджерелах. При такому підході для автентичного тлумачення нормативних проявів рецепції не достатньо лише пояснень укладачів сучасних нормативно-правових актів, тим більше, якщо вони спираються виключно на власні уявлення про зміст рецептованих норм, ігноруючи при цьому класичні їх значення. Насправді автентичним тлумаченням кожної норми, що підлягає рецепції, має бути її інтерпретація на основі доктрини права того історичного періоду, коли ця норма набула розвинутої і науково усвідомленої (класичної) форми. Для країн романо-германської правової родини переважна більшість принципів, норм та інститутів цивільного права може бути автентично розтлумачена тільки на основі доктрини римського приватного права.

Принагідно підкреслимо, що в сучасній вітчизняній правовій науці загальновизнаним є віднесення національної правової культури України саме до романо-германської традиції права. Існують лише різні варіанти категоричності ствердження цієї тези.

Приміром одні автори зазначають «належність правової системи України саме до романо-германського типу правової системи», але попереджають, що такий збіг систем відбувається лише по основних параметрах [9, с. 115]. Інші дослідники однозначно констатують: «Сьогодні не існує суттєвих відмінностей національної правової системи України від романо-германського права ні за способами створення правових норм, ні за способами їх систематизації, ні за способами їх тлумачення, ні за способами їх використання у правозастосовній практиці» [10, с. 45]. Водночас всі без винятку сучасні правознавці, слідом за класиком західної компаративістики Рене Давидом (франц. *David René*; 1906—1990), стверджують не тільки особливу роль римського права у виникненні та розвитку цієї культурно-правової традиції, що панує в континентальній Європі і поширена на півсвіту, а й те, що європейські країни колишнього соціалістичного табору ніколи остаточно не залишали романо-германської правової родини [11, с. 20—21].

Загальновизнано, що західна традиція рецепції римського права бере свій початок із доби Середньовіччя. Необхідно зауважити, що апеляція до базових понять римського права (приміром природного права, справедливості, розумності, вірності та доброї совісті) є досить поширеною у середньовічній християнській літературі. Наприклад, поняття *fides* та *bona fides* активно застосовували Святий православної та католицької церков, засновник християнської філософії та історії Аврелій Августин «Блаженний» (*Aurelius Augustinus Hipponensis*; 354—430), Святий католицької церкви Тома (Фома, Томас) Аквінський (лат. *Thomas Aquinas*, нім. *Thomas von Aquin*, іт. *Tommaso d'Aquino*; 1225—1274), а також один із перших середньовічних мислителів, який вперше звернув увагу на римсько-правовий принцип добросовісності, римський юрист Балдус де Убалдіс (лат. *Baldus de Ubaldis*; іт. *Baldo degli Ubaldi*) (1327—1400).

Однак усі без винятку автори цього періоду не займалися справжньою реконструкцією античного поганського права, а використовували римсько-правову риторіку для розробки християнської теологічної правової концепції.

Рішучий крок до відродження права Стародавнього Риму був зроблений в епоху Ренесансу у XVI ст., коли з'являються представники нової течії юридичної думки — гуманізму: Андреа Альчато (*Andrea Aciato*), Гійом Бюде (*Guillaume Budé*), Ульріх

Цазі (Ulrich Zäsy). Значно спряло актуалізації проблематики рецепції римського права виникнення школи природного права в XVII—XVIII ст.ст., великими представниками якої були Гуго Гроцій (Hugo Grotius) — творець методології права розуму, а також Самуель фон Пуфендорф (Samuel von Pufendorf), Томас Христіан Томазій (Thomas Christian Thomasius), Христіан фон Вольф (Christian Freiherr von Wolff).

Справжнє наукове дослідження римського права починається тільки у XIX ст. з виникненням історичної школи в юриспруденції. Її представниками були Бартольд Георг Нібур (Barthold Georg Niebuhr), Альберт Шwegлер (Albert Schweigler), Теодор Моммзен (Theodor Mommsen), Рудольф фон Іерінг (Rudolf von Ihering), Людвиг Келлер (Ludwig Keller), Лотар Антон Альфред Перніс (Lothar Anton Alfred Pernice), Людвиг Миттейс (Ludwig Mitteis), Поль Фредерик Жирар (Paul Frédéric Girard), Еміліо Коста (Emilio Costa), Карл Риттер фон Чіларж (Karl Ritter von Czychlarz або Karel Cihlár).

У Новий час у західній романістиці апеляція до римського права актуалізується на тлі запеклої боротьби між представниками юридичного позитивізму, нащадками ідейної спадщини пандектистів XIX ст., до яких належали Г. Ф. Пухта (G. F. Puchta), К. А. фон Вангеров (K. A. Von Vangerov), А. фон Брінз (A. Von Brinz), Г. Дербург (H. Gernburg), Б. Віндшайд (B. Windscheid), і послідовниками неогуманізму або історико-критичної тенденції, найбільш видатними з яких були Т. Моммзен (T. Mommsen), О. Ленель (O. Lenel), О. Граденвітц (O. Gradenwitz), Л. Миттейс (L. Mitteis), С. Ріккобоно (S. Riccobono) та ін. Найбільш глибоко і системно у цей час розробили концепцію римського права Георг Фрідріх Пухта (Georg Friedrich Puchta; 1798–1846), та професор Боннського університету Юліус Барон (Julius Baron; 1834–1898).

Серед сучасних західних цивілістів, які намагаються реконструювати римсько-правову концепцію добросовісності, виділяються Дж. Бетсон [12] (J. Beatson), Д. Джонсон (D. Johnson) [13], Р. Зіммерманн (R. Zimmermann) [14], Дж. МакКормак (G. MacCormack) [15], Д. Фрідманн (D. Friedmann) [16].

Необхідно зауважити, що дослідження римського права у західній історико-правовій науці практично завжди здійснюються з метою з'ясування її рецепції у сучасне приватне право. Показово у цьому плані є робота Міли Йованович (Mila Jovanović) «Aequitas i bona fides в юридичній практиці Стародавнього Риму і

заборона зловживання суб'єктивними правами», яка використовує історичний матеріал як привід для висунування слушних пропозицій до проекту Сербського цивільного кодексу [17].

Другою особливістю історико-правових досліджень добросовісності на Заході є їх переорієнтація з інститутів речового права на інститути зобов'язального права. Прикладом може служити одна з найбільш популярних сучасних праць у галузі правової романістики — монографія Г. Мозоракіса (G. Mousourakis) «Історичний та інституціональний контекст Римського права» [18].

У сучасній західній навчальній літературі необхідно виділити три найбільш доступних для українськомовного дослідника видання. По-перше, ретельно структуровану роботу Санфіліппо Чезаре (Cesare Sanfilippo), що за характером викладу матеріалу наближається до тезаурусу. Цю роботу буквально пронизує ідея *bona fides* — практично в кожній главі, а іноді й параграфі, сутність того чи того питання розглядається автором через співставлення *ius strictum* та *ius aequum*. Це видання не випадково визнане найкращим у Європі підручником з римського приватного права [19]. По-друге, чільне місце в історіографії займає Курс римського приватного права іспанського романіста М. Х. Гарсія Гаррідо (Manuel Hose Garsia Harrido) [20], де на першоджерелах давньоримської судової практики аналізуються практично всі інститути *bona fides*. На особливу увагу заслуговує підручник з римського права відомого італійського романіста Дженнаро Франчозі (Gennaro Franciosi). Робота виділяється не тільки «інституційним» поділом викладеного матеріалу, а й докладними посиланнями на латиномовні першоджерела, які не перекладені українською або російською мовами [21].

Для виявлення особливостей підходу української романістики до проблеми рецепції римського права необхідно зосередити увагу на особливостях розвитку російської правової думки, на теренах якої тривалий час розвивалася вітчизняна традиція правознавства. Так, свого часу в Україні працювали такі відомі цивілісти-романісти, як: В. Г. Кукольник (1765—1821), О. М. Міцкевич (1801—1871), О. О. Федотов-Чеховський (1806—1892), К. А. Митюков (1823—1885), М. Л. Дювернуа (1836—1906), Л. М. Загурський (1847—1912), Д. І. Азаревич (1848—1920), А. К. Митюков (1871—1927), К. В. Лоський (1874—1933), В. І. Синайський (1876—1949), В. В. Карпека (1880—1941), які

заслужено вважаються фундаторами української школи римського приватного права.

Серед представників російської романістики дореволюційного періоду необхідно особливо виділити видатних цивілістів кінця XIX — початку XX ст.ст. С. А. Муромцева, Й. О. Покровського та Л. Й. Петражицького.

Особливе місце у цій тріаді посідає Сергій Андрійович Муромцев (1850—1910) — професор Московського університету, адвокат, політичний діяч (Голова Першої Державної думи Росії 1906 р.). Створивши свою ґрунтовну працю «Цивільне право Стародавнього Риму» (1883 р.) [22], а згодом — її логічне продовження «Рецепція римського права на Заході» (1886 р.) [23], він вивів російську романістику на рівень європейських стандартів.

Дещо іншої, більш скептичної позиції щодо оцінки рецепції римського права в умовах тогочасної Росії дотримувався Йосип Олексійович Покровський (1868—1920) — уроженець Чернігівської губернії, випускник юридичного факультету Імператорського університету Святого Володимира в Києві, юрист-цивіліст, доктор римського права. Й. О. Покровський залишив після себе багато праць з історії римського права, але найбільш значущою є його «Історія римського права» (1913 р.) [24], а також монографія «Основні проблеми цивільного права» (1917 р.) [25].

Вагомий внесок у реконструкцію римсько-правової концепції добросовісності зробив інший випускник юридичного факультету Київського університету Лев Йосипович Петражицький (1867—1931), юрист і соціолог, представник психологічної школи права [26], який у 1897 р. в першому російськомовному виданні випустив програмну працю під назвою «*Bona fides* в цивільному праві. Права добросовісного володільця на доходи з точок зору догми і політики цивільного права» [27].

Багато працювали над проблемою рецепції римського приватного права в сучасне цивільне право такі відомі юристи-романісти як Ф. М. Дидинський, В. В. Єфімов та Є. В. Пассек. Так, професор римського права Варшавського університету Федір Максиміліанович Дидинський [28] (народився в 1836 р.) в своїй докторській дисертації (1872 р.) торкається питань застави добросовісного володільця у римському приватному праві. Професор римського права Імператорського Санкт-Петербурзького університету Василій Василійович Єфімов (1857—1902) розглядав проблеми набувальної давності та так звані «природні зо-

бов'язання» (*obligatio naturalis*) [29]. Цікаві наукові пошуки щодо дії принципу добросовісності в процесі реалізації майного та немайнового інтересів в римському речовому праві здійснив професор римського права, ректор Юріївського (Тартуського) університету Євген Вячеславович Пассек (1860—1912) [30], який народився в Ахтирському повіті Харківської губернії.

Серед учених-юристів — представників української еміграції варто виділити історика права, політичного діяча та дипломата УНР, професора римського права, декана правничого факультету, а згодом проректора Українського вільного університету у Празі Костянтина Володимировича Лоського (1874—1933). У своїй фундаментальній тритомній праці «Історія і система римського приватного права» (1922—1924) він дослідив різні аспекти рецепції права Стародавнього Риму.

Необхідно зазначити, що в радянські часи проблема рецепції римського права як окремий предмет спеціального наукового дослідження практично залишався поза увагою тогочасних романістів і цивілістів [31]. Окремі аспекти античної концепції права висвітлювалися у цей період на сторінках навчальних видань. Серед цієї літератури у першу чергу виділяються підручники римського права, у створенні яких брали участь Іван Борисович Новицький (1880—1958) та Іван Сергійович Перетерський (1889—1956).

Останнім часом римське право поступово починає потрапляти в предметну сферу пострадянської історико-правової науки.

Так, особливо необхідно виділити монографію російського романіста Д. В. Дождева «Підстави захисту володіння в римському праві» (1996 р.) [32]. Також проблематика римсько-правової концепції добросовісності все частіше починає розглядатися на рівні дисертаційних досліджень. Так, актуальні проблеми рецепції римського права досліджені в докторській дисертації Л. Л. Кофанова «Виникнення і розвиток римського права VIII—V ст. до н. е.» [33] та в кандидатській дисертації С. В. Александровської «Антикорупційна концепція в праві Давньоримської Республіки (V—I ст. до н. е.)» [34]. У 2009 році в Російському університеті дружби народів О. О. Сорокіною була захищена кандидатська дисертація на тему «Категорія добросовісності в західній традиції права: історико-теоретичний аспект» [35]. Окремі аспекти рецепції римського контрактного права в сучасне договірне право договорів розглянув у своїй кандидатській дисертації С. Ю. Сєдаков [36].

Нині в Україні проблема рецепції також стає предметом окремих монографічних і дисертаційних досліджень в межах правової романістики. Водночас варто зауважити, що значно сприяє активізації таких наукових розвідок низка дисертацій, захищених останніми роками в Україні у галузі римського приватного права та його сучасної рецепції. В сучасній українській романістиці виділяються дослідження проф. Є. О. Харитонова [37] та представників одеської наукової школи, що формується навколо нього (І. Г. Бабич, Р. Ф. Гонгало, В. О. Гончаренко, О. І. Гричук, Н. М. Дихта, Л. В. Ємельянова, О. Д. Кутателадзе, Д. С. Прутян, Г. В. Пучкова, Є. С. Северова тощо). Поряд з цими дисертаціями заслуговують на увагу дослідження, проведені Ю. А. Задорожним, О. О. Михайленко, П. М. Федосєєвим. Варто підкреслити, що ці дослідження, як і в західній цивілістиці, практично завжди пов'язуються з проблемою рецепції римського приватного права.

Підсумовуючи з'ясування проблеми рецепції римського права, слід звернути увагу на те, що сучасна романістика як у Західній Європі так і на пострадянському просторі поступово переходить від загальної характеристики рецепції констатації її присутності в сучасному приватному праві до конкретизації впливу римського права на сучасні процеси правотворчості та право реалізації. Таким чином, поступово окреслюються й конкретизуються основні напрями рецепції римського права, серед яких особливо виділяється зобов'язальне право, зокрема інститут договірної права.

Приміром, у підручниках і навчальних посібниках російських (Д. В. Дождев, І. Б. Новицький, І. С. Перетерський, М. Х. Хутиз, В. М. Хвостов), а також українських авторів (О. О. Гайдулін, Є. О. Орач, О. А. Підпригора, Б. Й. Тищик, Є. О. Харитонов) різною мірою висвітлюються інститути добросовісного володіння (*bonae fidei possessio*) та договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*), але практично не розглядається інститут добросовісного суб'єкта свого права (*bonus pater familiae*). Отже цілісного дослідження по всіх напрямках рецепції в окремі інститути приватного права як у вітчизняній, так і в зарубіжній романістиці ще не здійснено.

В той же час, при виборі як самих джерел, так і концептуальних засад дослідження рецепції римського права, українському досліднику (при всій нібито технологічній зручності) не можна обмежуватися лише східноєвропейською традицією романістики і зокрема

виключно надбаннями російської науки римського права. Слід враховувати, що в сучасній російській цивілістиці все більш помітною стає негативна оцінка проявів рецепції римського права як суто «язичницьких» римсько-правових впливів на православну за своєю природою російську правосвідомість [38, с. 117]. На тлі таких оцінок навіть лунають заклики згорнути рецепцію відсталого «поганського» права і щонайшвидше зупинити деградацію до рівня римського права — «системи красивої, але язичницької, убогої духовно, глибоко застарілої і неадекватної в трактовці людини і правових відносин людини після народження Христа» [39, с. 142].

Очікується, що переорієнтація української романістики переважно на західну традицію науки римського права, яка сформувалася в країнах, де рецепція римського права мала безпосередній характер, виявиться досить плідною.

Література

1. *Задорожний Ю. А.* Римське право — доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та Україні / Задорожний Юрій Анатолійович : Автореф. дис. наук. ступеня канд. юрид. наук 12.00.01 — Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. — К. : Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2008. — 23 с.
2. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь / Иосиф Хананович Дворецкий. — 3-е изд., испр. — М. : Русский язык, 1986. — 846 с.
3. *Томсинов В. А.* О сущности явления, называемого рецепцией римского права / В. А. Томсинов // Вестник МГУ. — Сер. 11. Право. — 1998. — № 1. — С. 3—17.
4. *Ткаченко С. В.* Проблемы определения содержания римского права: исторический и цивилистический подход : монограф. исслед. / Сергей Витальевич Ткаченко. — Самара : СНЦ РАН, 2002. — 164 с.
5. *Оборотов Ю. М.* Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти: дис. доктора юрид. наук : 12.00.2001 / Оборотов Юрій Миколайович. — О., 2003. — 379 с.
6. *Мельник З. П.* Рецепція права як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект): дис. канд. юрид. наук : 12.00.2001 / Мельник Зоя Петрівна. — К., 2009. — 181 с.
7. *Корчевна Л. О.* Проблема різноджерельного права: досвід порівняльного правознавства : Автореф. дис. наук. ступеня док-ра юрид. наук. спец. 12.00.2001 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». / Любов Олександрівна Корчевна. — К., 2005. — 36 с.

8. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона [под ред. проф. И. Е. Андреевского] : в 86 т. [Электронный ресурс]. — Семеновская типолитография (И. А. Ефрона). — СПб., 1890. — Режим доступа http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/25905/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%BB

9. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навч. посібник / Людмила Андріївна Луць. — Львів : юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. — 234 с.

10. Порівняльне правознавство : Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов; За ред. В. Д. Ткаченка. — Х. : Право, 2003. — 274 с.

11. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности : пер. с фр. В. А. Ту-манова / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. — М. : Международные отношения, 1999 — 400 с.

12. Beatson J., Friedmann D. Good Faith and Fault in Contract Law / J. Beatson, D. Friedmann. Oxford University Press, USA, 1995. — 584 p.

13. Johnson D. The Roman Law of Trusts / David Johnson. — 1988. — 306 p.

14. Zimmermann R. Good Faith and Equity / R. Zimmermann. — Southern Cross, Chapter 7. 1996. — 217 p.; Zimmermann Reinhard. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition / R. Zimmermann. — 1996. — 1306 p.

15. MacCormack Geoffrey. Dolus in the Law of Early Classical Period (Labeo-Celsus) / MacCormack. — 1986. — 285 p.

16. Beatson J., Friedmann D. Good Faith and Fault in Contract Law / J. Beatson, D. Friedmann. Oxford University Press, USA. 1995. — 584 p.

17. Jovanović M. Aequitas and Bona Fides in the Legal Practice of Ancient Rome and the Prohibition of the Abuse of Rights / Mila Jovanović // Facta Universitatis, Series: Law and Politics Vol. 1, No 7, 2003, — P. 763—789.

18. Mousourakis G. The historical and institutional context of Roman law / George Mousourakis. — (Law of the nations series). — Ashgate Publishing, Ltd., 2003—34 p.

19. Див.: Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / Чезаре Санфилиппо ; под ред. Д. В. Дождева. — М. : БЕК, 2002. — 400 с.

20. Гарсиа Гарридо М. Х. Римское частное право: казусы, иски, институты / Мануель Гарридо. — М. : Статут, 2005. — 812 с.

21. Францози Дж. Институционный курс римского права : Пер. с итал. / Дженнаро Францози / Отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М. : Статут, 2004. — 428 с.

22. Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима / Сергей Андреевич Муромцев; Науч. ред. В. С. Ем; Отв. ред. А. Д. Рудоквас; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Кафедра

гражданского права юридического факультета. — М. : Статут, 2003. — 684 с. — (Классика российской цивилистики).

23. *Муромцев С. А.* Рецепция римского права на Западе. / Сергей Андреевич Муромцев ; — М. : Тип. А. И. Мамонтова и Ко., 1886. — 159 с. — репринтная копия.

24. *Покровский И. А.* История римского права / Иосиф Алексеевич Покровский / Вступит. ст., пер. с лат. научн. ред. и коммент. Л. Д. Рудокваса. — СПб. : Издательско-торговый дом «Летний Сад», 1998. — 560 с

25. *Покровский И. А.* Основные проблемы гражданского права / Иосиф Алексеевич Покровский. — 5-е изд.. — М. : Статут, 2009. — 351 с.

26. Энциклопедический словарь. 7-е изд., перераб. / под ред. проф. В. Я. Железнова, М. М. Ковалевского, С. А. Муромцева и К. А. Тимирязева; Изд. Библиограф. Ин-та Гранат. — Т. 32: Персия-Поляне. — 11-е изд., стереотип. — М.: Редакция и экспедиция «Русского библиографического института Гранат», Б.г. — 672 с.

27. *Петражицкий Л. И.* Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права / Лев Иосифович Петражицкий — М. : Статут, 2002. — 426 с. (Классика российской цивилистики).

28. *Дыдынский Ф. М.* Залог по римскому праву / Федор Максимилианович Дыдынский. — Варшава : Типография С. Оргельбранда, 1872. — 278 с. — репринтная копия.

29. *Ефимов В. В.* Догма римского права: Учебный курс / Василий Васильевич Ефимов. — СПб. : Кн. маг. А. Ф. Цинзерлинга, б. Мелье и Ко, 1901. — 640 с.

30. *Пассек Е. В.* Неимущественный интерес и непреодолимая сила в гражданском праве / Евгений Вячеславович Пассек. — М. : Статут, 2003. — 399 с. (Классика российской цивилистики.)

31. Винятком, який тільки підтверджує загальну тенденцію, є стаття І. Ф. Циммерман (Делищевої), де розглянута категорія вільних осіб, які діють як «добросовісні раби» (1978 р.). Див.: *Делищева И. Ф.* Категория свободных, qui bona fide serviunt / Ирина Федоровна Делищева // Вестник древней истории». — 1978. — № 3. — С. 20—37.

32. *Дождев Д. В.* Основание защиты владения в римском праве ; Монография / Дмитрий Вадимович Дождев ; Ин-т государства и права РАН. — М. : Норма, 1996. — 238 с.

33. *Кофанов Л. Л.* Возникновение и развитие римского права в VIII—V вв. до н. э.: дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Леонид Львович Кофанов. — М., 2003. — 370 с.

34. *Александровская С. В.* Антикоррупционная концепция в праве Древнеримской Республики (V—I вв. до н. э.) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.2001 / Светлана Валериевна Александровская. — Краснодар, 2004. — 247 с.

35. *Сорокина Е. А.* Категория добросовестности в западной традиции права: историко-теоретический аспект : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Елена Александровна Сорокина. — М., 2009. — 180 с.
36. *Седаков С. Ю.* Создание и развитие контрактов в доклассическом римском праве : дис. канд. юрид. наук : 12.00.2001 / Сергей Юрьевич Седаков. — М., 1996. — 168 с.
37. *Харитонов Є. О.* Історія приватного (цивільного) права Європи. Витоки / Євген Олегович Харитонов. — О. : Бахва, 1999. — 292 с.
38. *Куприянов А. А.* Библиейские корни правосознания россиян. (Выступление на VII Международной конференции памяти прот. Александра Меня, 10.09.1997 г.) / А. А. Куприянов // Библия и конституция. Сборник статей. — М. : Белые альвы, 1998. — С. 69—88.
39. *Синюков В. Н.* О правовом развитии России в XXI столетии / Владимир Николаевич Синюков // Государство и право на рубеже веков, (материалы всероссийской конференции). — М. : Изд-во ИГиП РАН. — С. 135—143.

Стаття надійшла до друку 1 грудня 2011 року.

УДК: 346(477.075.8)

Г. Ю. Шкіря, канд. юрид. наук,
старший викладач кафедри
правового регулювання економіки
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

У статті розглянуто певні аспекти концепції альтернативного врегулювання господарських спорів, метою якого є не покарання, а відновлення порушених прав і вирішення правового конфлікту шляхом застосування заходів не пов'язаних з судовими процедурами. Центральним елементом цієї концепції є інститут медіації, заснований на пошуку консенсусу і примирення сторін.

Ключові слова: альтернативні шляхи вирішення господарських спорів, процедура примирення в господарському праві, інститут медіації, медіація.

В статье рассматриваются некоторые аспекты концепции альтернативного урегулирования хозяйственных споров, целью которого является не наказание, а восстановление нарушенных прав и решение